

дослідники також цікавляться НРТ (В.Агеєв, Д.Базик, Т.Беднарчик, О.Горкуша, А.Іванченко, Я.Ювсечко, та ін.). Більшість згаданих дослідників презентують результати своїх наукових пошуків за кордоном²³⁸.

Судження про нові релігії різні і часто не відповідають реальності. Тобто наша уява про них не є вони самі. Уяву про НРТ формують різні люди та інституції. Найбільш впливовими є мас-медіа, самі послідовники руху як свідки та учасники процесу постійного відтворення релігії. Мас-медіа в силу своєї природи і характеру подання інформації не завжди зацікавлені в глибокому і науковому аналізі явища -

Релігієзнавство: Підручник / за ред. В.І.Лубського, В.І.Теремка.- К., 2000; Филипович Л.О. Новітні релігійні течії // Академічне релігієзнавство.- К., 2000; Филипович Л.О.Нехристиянські релігії в християнському середовищі України // Екуменізм і проблеми міжнародних відносин в Україні.- К., 2001; Филипович Л.О.Нетрадиційна релігійність і процеси національної ідентифікації в сучасній Україні // Українське релігієзнавство.- 2001.- №20; Филипович Л. Нові релігійні течії в Україні: загальні закономірності та регіональні особливості // Південний архів. Історичні науки. Вип.11.- Херсон, 2003; Филипович Л. Американізація релігійного життя України як прояв трансформаційних процесів глобалізованого світу // Релігійна свобода.- №8.- К., 2004; Филипович Л. Неохристиянська релігійність в умовах конфлікту ідентичностей // Релігійна свобода.- №9.- К., 2005; Филипович Л. Неорелігії України в епоху постмодерну // Християнство доби постмодерну. Колективна монографія.-К., 2005; Филипович Л. НРТ: нові-старі проблеми в релігієзнавчому аналізі // Новітні релігійні рухи в Європі та Україні.- Матеріали Круглого столу.- К., 2006.

²³⁸ Kolodny A. Determinants of the Nontraditional Religiosity // *New Religious Phenomena in Central and Eastern Europe*.- Krakow, 1995; Kolodny A. , Filipovich L. *The Non-traditional Religiosity in the Context of the spiritual Revival of Ukraine // New Religions Phenomena in Cntral and Eastern Europe*.- Krakow, 1997; Filipovych L. *Tendencies of Change and Growth of New Religious Movements in Ukraine // Religion in Eastern Europe*.- 1999.- October.- Vol.XIX.- № 5; Filipovych L. *Tendencies of Change and Growth of New Religious Movements in Ukraine // Religions, Churches and the Scientific Studies of Religion: Poland and Ukraine /ed.Irena Borowik/ Krakow: Nomos, 2003; Kolodny A. Suczasnje neojazicznictwo ukraїnstwa jak wijaw jogo istorii i transformacii prirodnoi religii // Polsro- ukrainskie badania religii*.- Krakow, 2004; Filipovych L. *Neoreligii Ukraina // Polsko-ukrainskie badania religii (pod redakcja K.Banka)*.- Krakow, 2004; Filipovych L. *Controversial interaction of New religions and Traditional Churches in contemporary Ukraine // XIX World Congress of the IAHR. The book of Abstracts*.- Tokyo, 2005; Filipovych L. *Americanisation of Ukraine's religious life as one of the ways of nation's cultural self-identification // Eastern European Religion. E.Revay,M.Tomka (eds.-Budapest-Piluisca*ba, 2006.

немає на те часу і відповідних площ. Не завжди враховують журналісти наслідки своїх репортажів, інтерв'ю, не всі свідомі тієї відповідальності, яка визначається самою професією. Будь-яке явище чи процес можна описати різними словами, і від цього змінюється сприйняття останніх, хоч суть самого явища чи процесу залишається такою ж. На це звернула увагу А.Баркер, коли казала, що можна використати "навернення" або "промивка мозку", можна сказати "жертвне життя" або "експлуатація". Для когось належність до НРТ - це свідчення психічного захворювання людини, а для когось - це варіативність поглядів, переконань, способів життя; для одних - це трагедія, для інших - спасительна соломинка в скрутних становищах. Для одних НРТ - це деструкція суспільства, розкол його на окремі фрагменти, для інших спасенна мозаїка, можливість віднайти для себе найбільш адекватну форму існування серед собі подібних.

Не стояти на місці в своїх оцінках, встигати за розвитком самого явища, яке постійно змінюється, бачити ці трансформації і вчасно заявляти про них – ось покликання науковця, який вивчає такий складний феномен, як релігія.

8. ХАРИЗМАТИЗМ В ДОСЛІДНИЦЬКОМУ ПОШУКУ РЕЛІГІЄНАВЦІВ

Явище харизматизації, яке активізувалося на теренах України з часів набуття Україною незалежності, постійно перебуває у полі зору науковців-релігієзнавців. Незвичайні форми богослужіння, критичні статті у засобах масової інформації, як наслідок, формування негативної громадської думки – все це спонукало до неупередженого, незаангажованого, об'єктивного вивчення цього феномену науковцями.

Науковими співробітниками Відділення релігієзнавства та членами регіональних осередків Української Асоціації релігієзнавців зроблені серйозні кроки у вивченні явища харизматизму. У працях Л.Филипович²³⁹, В.Єленського²⁴⁰, П.Павленка²⁴¹, В.Любащенко²⁴²

²³⁹ Филипович Л.О. Нові релігії України: поява, типологія, перспективи // *Релігійна свобода: історичне підгрунтя, правові основи і реалії сьогодення*.- К., 1998.- С.106-111; Филипович Л.О. Новітні релігійні течії і культу // *Сучасна релігійна ситуація в Україні: стан, тенденції, прогнози*.- Ч. 1-2.- К., 1994; Дудар Н., Филипович Л. *НРТ: український контекст*.- К., 2000.- С.6.

²⁴⁰ Єленський В. *Релігія після комунізму*.- К., 2002.

розглядаються головні тенденції розвитку харизматичних церков та їх адаптації в українському суспільстві.

За типологією харизматичні церкви відносяться до неохристиянського або неопротестантського напрямку. Саме в такому контексті вони розглядаються в ряді підручників з релігієзнавства авторитетних вчених, зокрема А.Колодного²⁴³²⁴⁴, П.Яроцького²⁴⁵, М.Заковича²⁴⁶, К.Кислюка та О.Кучера²⁴⁷. Коротку характеристику різних НРТ можна знайти в «Релігієзнавчому словнику»²⁴⁸.

Комплексне філософське дослідження феномену християнського харизматизму та його проявів на сучасному релігійному тлі України було здійснено в кандидатській дисертації «Християнський харизматизм як релігійне явище», захищеній автором цього параграфу. Запропонована в дисертації філософсько-релігієзнавча концепція християнського харизматизму вміщує аналіз генетичної природи та історичних витоків феномену харизматизму як фундаментальної онтологічної складової, внутрішньо іманентної християнській релігійній традиції, виявляє специфічні характеристики християнського харизматизму у віровченні, індоктринації та культовій практиці сучасних харизматів, визначає особливості соціальної інституалізації християнських харизматичних громад, тенденції їх розвитку в українському суспільстві.

На теренах України харизматичний рух знайшов напрочуд зрощений ґрунт в особі численних ересей та позацерковних течій православного походження. В XIV ст. – це феодосіани, в XVII-XVIII ст. – хлисти, скопці, апокаліпсисти, суботники, в XIX ст. – духобори, молокани, штундисти. Їх обрядовості притаманні риси, надто подібні до

²⁴¹ Павленко П. Сучасні харизматичні церкви і національні інтереси української держави // Українське релігієзнавство. - 2002.- №21 – С. 98-109; Павленко П. Етнокультурні і релігійні обриси сучасного українського суспільства // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник. - Львів, 2006.- С. 407-413.

²⁴² Любашенко В. Протестантизм у державно-церковних відносинах // Людина і світ.- 2002. - №3.- С.27-30; Любашенко В. Протестантизм в контексті релігійного життя України // Екуменізм і проблеми міжконфесійних відносин в Україні.- К., 2001.- С.202-208.

²⁴³ Академічне релігієзнавство. За ред. А.Колодного.- К., 2000; Колодний А. Основи релігієзнавства. Навчальний посібник.- К., 2005.

²⁴⁴ Історія релігій в Україні. За ред. А.Колодного і П.Яроцького.- К., 1999.

²⁴⁵ Яроцький П. Релігієзнавство.- К., 2003.

²⁴⁶ Релігієзнавство. За ред. М.М.Заковича.- К., 2000.

²⁴⁷ Кислюк К., Кучер О. Релігієзнавство.- К., 2003.

²⁴⁸ Релігієзнавчий словник. За ред. А.Колодного і Б.Лобовика. - К., 1996.

проявів харизматизму «західного зразка». Так, у видрукуваній в Сімферополі в 1910 році книзі православного історика церкви Сергія Маргаритова «История русских мистических и рационалистических сект» зустрічаємо опис зібрання секти хлистів: «Там (мається на увазі на зібранні – В.Т.) мужик переживає насолоду сильних фізичних відчуттів і містичного екстазу... Для них (хлистів – В.Т.) характерні танці, а також плескання в долоні, які виникли під впливом язичницьких обрядів»(Маргаритов С. Назв книга.- С.15).

Ретроспектива в історію християнства дає нам можливість виділити особливий феномен християнської релігійності – християнський харизматизм. Він становить собою складне явище, яке має своїм корінням християнську доктрину. Основи християнського харизматизму сформовані в християнській пневматології, християнській антропології й ряді інших теологічних доктрин, розробкою яких займається християнське богослов'я. Отже, можна говорити про певну еволюцію християнського харизматизму, який протягом історії християнства проходить ряд трансформаційних етапів, пов'язаних з актуалізацією того чи іншого розуміння безпосереднього релігійного досвіду в житті християнської громади, боротьбою „консервативних” і „обновленських” тенденцій в богослов'ї та живій практиці християнства. Актуалізація харизматичних процесів протягом історії християнства пов'язана з кризовими явищами і постає каталізатором оживлення духовного життя християн. Разом з тим аналіз проявів харизматизму в християнстві дає можливість вести мову про послідовність і наступність проявів харизматизму, а також наявність якогось єдиного онтологічного джерела, що їх живить.

Для харизматичних церков, як і в цілому для протестантизму, притаманне „нове бачення служіння церкви у сучасному світі”, основу якого складає соціальна концепція Євангелія — заохочення мирської активності віруючих на засадах удосконалення сучасної людини та сучасного світу, більшого сприйняття ними суспільних, виробничих, освітніх, культурних та політичних сфер людського буття. Дослідження в цьому напрямку здійснюються аспірантом Відділення релігієзнавства О.Спис²⁴⁹.

Аналіз євангельських текстів дав можливість визначити спільну для всіх християнських деномінацій основу розуміння феномену

²⁴⁹ Спис О. Соціальна активність сучасних протестантських громад (на прикладі баптистських, п'ятидесятницьких, харизматичних церков)// Наук. вісник Чернівецького ун-ту. Вип. 163-164: Філософія.- Чернівці, - 2003. - С.163-164.

евангельської П'ятидесятниці та дарів Святого Духу. Концепції християнської конфесійної теології актуалізують свою інтерпретацію феномену харизми, спираючись на власну теологічну традицію (Боєчко В. Правда про харизму // Благовісник.- 2002.-№2.- С.48-52). Саме ці конфесійні традиції формують ставлення до сучасного харизматизму. Ставлення до харизматизму в традиційних християнських конфесіях, зокрема в католицизмі, православ'ї, традиційному протестантизмі та рефлексія цього явища в харизматичних неохристиянських церквах, які утворилися на тлі протестантизму, варіюються – від повного неприйняття його православними ортодоксами до спроби проголосити цей прояв релігійності істинно біблійним й апостольським в харизматичних церквах. Ми бачимо спроби «вписати» харизматичні прояви в контекст конфесійного богослов'я та богослужбової практики в католицизмі.

Отже, харизматизація християнства – це постійний процес. Не вдаючись до розлогих історичних екскурсів, зупинимось лише коротко на аналізі досить вагомих та ілюстративних проявів харизматизму в християнстві, а саме «трьох хвиль Святого Духу» (Бюне Ф. *Игра с огнём. Spiel mit dem Feutr*, 1991).

«Перша хвиля» припадає на початок XIX століття. Це – виникнення традиційних п'ятидесятницьких церков, де хрещення Святим Духом проявляється у глосолалії і є своєрідною сходинкою на шляху реалізації п'ятидесятниками своїх духовних можливостей. «Другою хвилею Святого Духа» вважають поширення харизматичного руху всередині вже існуючих Церков.

Порівнюючи «першу хвилю», тобто період виникнення і розповсюдження п'ятидесятницького руху, з «другою хвилею» – періодом розвитку харизматичного руху всередині традиційних християнських Церков, можна зауважити на наступному: на відміну від п'ятидесятницького руху, який піддався різким нападкам, харизматичний рух впродовж 20-х років XX ст. зумів знайти доступ майже у всі «народноцерковні і вільноцерковні громади», отримавши широке визнання й підтримку в керівних колах Церков. Швидке розповсюдження харизматичного руху в кількісному відношенні супроводжується певними «якісними» змінами – спостерігається деяке спрощення в теологічній доктрині. В харизматичному русі відзначається місце як для фундаменталістських, так і для критичних (щодо Біблії), як для екуменічних, так і для сакраменталістських переконань.

На початок 80-х років XX століття панувала думка, що харизматичний рух, якщо брати його у світовому масштабі, вже пройшов кульмінацію свого існування. Але з того часу, коли «друга хвиля»

харизматичного руху стала втрачати динаміку розвитку, починається його нова епоха - епоха «третьої хвилі Святого Духа».

«Третя хвиля», відома ще за назвою «пауер-івенжелізм» (тобто «сила Євангелія»), піднялася на початку 80-х років м.ст. у зв'язку з рухом за ріст громад. Цей рух був спрямований насамперед на завоювання християнських громад, що ще не стали харизматичними, та створення нових громад, які б початково мали харизматичне спрямування. Характерною рисою цього періоду є створення харизматичних Церков, тобто інституалізація харизматичних рухів, яка відбувається на наших очах нині в усьому світі. Однією із помітних ознак третьої, об'єднуючої хвилі християнського харизматизму є відсутність явищ, які викликають розбіжності у представників різних віросповідань. Багато християнських громад, які не мали в минулому зв'язків з харизматами, починають раптом молитися за зцілення хворих й одержують досвід зцілюючої сили.

Істотна різниця між «третьою хвилею» харизматичного руху і двома попередніми в тому, що в «першій хвилі» «силу Божу» для служіння набувають переважно штатні пастори, у «другій хвилі» - відповідальні з мирян керівники домашніх гуртків та осередків, а в «третьій хвилі» «дари Святого Духу» можуть одержати вже всі християни. Тобто «харизматизація» вірних в харизматичних громадах «третьої хвилі» стає «тотальною». Орієнтацію сучасного харизматичного відродження можна охарактеризувати як деяку нову і більш глибоку форму екуменізму: кожний християнин «оновлюється» завдяки власному релігійному досвіду у своїй релігійній традиції, але при цьому певним чином поєднується з іншими віруючими, які також «оновилися», але вже у своїх традиціях. Отже, всі «три хвилі Духу Святого» – це «суттєва частина харизматичного руху в християнстві як такому. Це означає, що майже всі християнські деномінації тією чи іншою мірою насичені «харизматичною ідеєю».

На українських теренах харизматизм постає як своєрідний симбіоз харизматичних рис, притаманних східній та західній християнській традиції, витворює доволі специфічне конфесійне середовище, запропонувавши соціо-етичне вчення, звернене до простих біблійних істин, апостольської проповіді, ідеалів євангельсько-братерського життя. Харизматичний рух в Україні виник на базі окремих автономних п'ятидесятницьких та молодіжного крила баптистських громад. Сьогодні спостерігається активне проникнення харизматичного руху в п'ятидесятницькі громади. Сучасні радикальні харизматичні церкви, як це показано у працях В.Любашенко, своїм соціально-психологічним вектором є найбільш адаптованими до економічної і

політичної нестабільності «суспільства перехідного періоду»²⁵⁰.

Інституційно харизматичний рух в Україні почав оформлятися з 1990 р. за допомогою, в основному, зарубіжних місіонерів, більшою мірою американського походження. Успіх поширення «новопротестантських» рухів в Україні В.Єленський характеризує такими рисами: відрив сучасної української молоді від традиційних церков; невизначеність та фрагментарність духовного клімату, в якому відбувалася соціалізація генерації, повноліття якої припало на кінець 80-х - початок 90-х рр. м. ст.; дисонанс між духовними запитами цієї генерації і відповідями на них з боку традиційних церков; виняткова активність закордонних місіонерів і їхні фінансові можливості, які значно вищі за ті, що ними оперують традиційні церкви України (Єленський в.Є. Релігія після комунізму.- К., 2002.- С.356). У широкому сенсі харизматизм – постійний фермент релігійної картини світу, який невтомно продукує у минулому, сьогоденні й майбутньому релігійні пошуки.

Найчисленніший масив українських харизматів дислокований в Криму, Донецькій і Запорізькій областях та Києві. Найбільш прискореними темпами розвивається церква Півного Євангелія, громади якої організаційно підпорядковані двом центрам — Духовному центру незалежних церков (Донецьк) та Об'єднанню незалежних харизматичних християнських церков України (Півного Євангелія), що знаходиться в Києві.

Однією з перших церков, зареєстрованих на території України, була церква «Благодать і любов Христа». Це - харизматична церква, яка входить до складу Об'єднання Незалежних Християнських Харизматичних Церков України, а також є українським філіалом і координатором Національної Молитовної Мережі Світового Молитовного Центру Колорадо Спрінгс (WPCCS). Свої перші служіння церква почала із заснування спочатку однієї, а потім другої домашньої групи, загальною кількістю 28 осіб. Це сталося після проведення в 1991 році Джоном Гестом євангелізацій на території України.

Фактично з 1992 року починається заснування харизматичних громад в Україні. На цей період припадають дати заснування таких відомих харизматичних церков як Християнська помісна церква «Перемога» (м. Київ), Церква Світової Жатви (м. Київ), потім - Церкви Нового Заповіту (м. Миколаїв) та інших. Деякі з них входять до різних

²⁵⁰ Любашенко В. Україна в європейському реформаційному процесі: загальне і особливе // Третій міжнародний конгрес українців.- Ч.1.- Харків, 1996.- С. 205-210.

харизматичних об'єднань, зберігаючи однак при цьому свою автономність, інші – залишаються поза ними.

8 лютого 1994 р. на установчому з'їзді пасторів харизматичних церков України «була створена Асоціація, а потім і Об'єднання Незалежних Харизматичних Християнських Церков України (Півного Євангелія) (ОНХХЦУ(ПЄ)). Офіційно Об'єднання було зареєстроване 12 січня 1995 року в Державному комітеті у справах релігій»(Объединение Независимых Харизматических Христианских Церквей Украины.-К., 2002.- С.2). На сьогоднішній день в Україні активно діючим якраз і є ОНХХЦУ(ПЄ) (182 церков та 7 місій). Діє Біблійний Інститут, факультети якого функціонують в містах Києві, Рівному, Львові та Запоріжжі (Там само.-С.3).

Враховуючи невеликий термін існування харизматичного руху як християнського феномену на теренах України, слід відзначити інтенсивний темп його трансформації та інституалізації. Деякі харизматичні громади, засновані іноземними місіонерами, не встигли вчасно «пустити коріння в український ґрунт». Це призвело до їх деякого занепаду, а іноді і до розколів, припинення існування чи інтеграції в іншу, сильнішу громаду. Інші – навпаки, пережили бурхливий розвиток, утворили свої філіали в різних районах Києва, інших містах, селах і навіть за межами України.

Важливою умовою об'єктивності підходу до вивчення харизматизму є розгляд і аналіз не тільки певних проявів харизматизму, а й глибоке розуміння того стану суспільства, в межах якого й виникають подібні явища. Утворення харизматичних церков є характерним симптомом трансформації соціуму. На фоні того релігійного оживлення, яке сьогодні спостерігається в Україні, харизматичний рух виступає своєрідною формою модернізації, можливо не завжди адекватної, традиційних християнських догм і вчень. У такий спосіб фактично еволюціонують релігійні конфесії у всьому світі. Автор повністю поділяє наступне методологічне зауваження українських дослідниць Л.Филипович та Н.Дудар: «Природа феномена новітніх релігій складна і неоднозначна. При його вивченні навряд чи може бути якийсь узагальнений підхід, адже новітні релігійні громади відмінні за своїми вченнями, структурою, складом, діяльністю тощо. До кожної з неорелігійних общин необхідно підходити з позицій виокремлення, констатування, об'єктивності, толерантності», оскільки навіть однотипні релігійні напрями (у нашому випадку ті, які базуються на загальнохристиянській основі) мають свої відмінності (Дудар Н., Филипович Л. НРТ: український контекст.- К., 2000.- С.6). А тому,

аналізуючи феномен харизматичних рухів, необхідно долати перешкоди у вигляді поширених громадською думкою міфів, обмеженості об'єктивної інформації про віроповчальні засади, специфіку богослужінь, практичну діяльність харизматичних церков тощо. Дослідженню специфіки харизматів присвячений розділ «Харизматичні культури (неоп'ятидесятники)» в монографії дніпропетровського науковця Ю.Наріжного (Неорелигии как социокультурный феномен.- Днепропетровск, 2004).

Важливим здобутком видається те, що інформація про харизматичні церкви і їх специфіку надається безпосередньо їх представниками на Сторінках конфесії науково-аналітичного щомісячника «Релігійна панорама» за редакцією професора А.Колодного^{251 252 253}.

Сучасні українські харизмати пройшли шлях від декількох громад сектантського типу до утворення потужних харизматичних церков та їх об'єднань, їх питома значимість у суспільному житті України зростає не тільки за рахунок кількісного зростання харизматичних громад, а насамперед за рахунок якісних змін у внутріцерковній та зовнішній політиці харизматичних церков. Відбувається активне входження представників харизматичних церков у всі сфери діяльності українського суспільства, зокрема в політику, економіку тощо. Ці процеси також потребують дослідження і релігієзнавчої рефлексії. На базі видавничої серії Відділення релігієзнавства «Бібліотечка конфесій» готується до видавництва праця П.Павленка та В.Титаренко «Харизматичні церкви в Україні»

Останнім часом намітилася стійка тенденція до зближення таких суспільних сфер діяльності соціуму як політика, релігія і бізнес. Цьому сприяють установки харизматів, які є об'єктивно вигідними для ринкових відносин, бо ж для них «прибуток є зримим вираженням благословення Богом праці віруючого, а відтак богоугодності його економічної діяльності». На відміну від «старих протестантів», їх етичні погляди необтяжені «пуританською суворістю». Відношення до бізнесу харизматів знаходиться, мабуть, в дещо іншій моральній площині, є більш компромісним та прагматичним. Цьому сприяє й притаманна їм «теологія процвітання». Адже, за їх переконанням, істинний християнин

²⁵¹ Харизматична церква „Посольство благословенного Царства Божого для всіх народів // Релігійна панорама. - 2002. - № 7.- С.60-74.

²⁵² Харизматизм як течія християнства // Релігійна панорама. - 2002. - № 3.- С. 65-75.

²⁵³ Харизмати. Церква „Перемога” // Релігійна панорама. - 2002.- №3. - С.70-72.

повинен бути здоровим, багатим, успішним. Тобто відбувається своєрідна переорієнтація - від «отримання блаженства» у потойбіччі на «отримання благ» у цьому світі. Оформилось це у вченні про «позитивне сповідання», коли слово, промовлене з вірою у Творця і довірою до Нього, повинне змусити Бога виконати прохання. Це переконання лежить в основі принципу молитви, названого так: «Назви – вимагай – отримуй!».

Входження харизматів в політику давно вже не викликає ні в кого здивування. Самі вони вважають, що повинні служити там, куди покличе їх Бог, тобто в будь-якій сфері. У свою чергу, приріст матеріальних благ з необхідністю впливає й на політичну ситуацію в країні. Заслугує на увагу прагнення пастора харизматичної церкви «Посольство Боже» Аделаджи згуртувати навколо себе і своєї церкви бізнес. Це прагнення реалізується у спробі створення «Клубу 1000». За його словами саме стільки бізнесменів України мають увійти до цього клубу, щоб «підіймати бідних та жебраків суспільства», та «побудувати комунізм з людським обличчям». «Це будуть бізнесмени, які будуть діяти зі страхом Божим у серці», - підсумовує тему Аделаджа. «Зараз в Україні піднімаються свої бізнесмени й мільйонери. І якщо зараз не прищепити їм страх Божий, то багатьох проблем суспільству вирішити не вдасться», - упевнений лідер однієї з найбільших харизматичних церков Києва «Посольство Боже». Він додав, що прийняв рішення «подбати про моральну сторону бізнесменів», оскільки великий бізнес на Україні вже одержав свої важелі управління і не можна допустити, щоб ці важелі використовувалися на шкоду націй. Відтак, економічні важелі стають суттєвим аргументом впливу на політику і володіння ними означатиме впровадження «вигідної» політики.

Отже, маємо в харизматичних церквах постійну актуалізацію і відпрацьовування механізмів залучення бізнесу у релігію. Не можна сказати, що цього не спостерігалось раніше, але зараз взаємозв'язок «бізнес-релігія» посилюється. Це, у свою чергу, тягне за собою посилення іншої пари взаємозв'язків – через бізнес, сформований у лоні релігії, вплив на політику. Зараз уже недостатньо просто популяризації тих чи інших політичних програм, що ґрунтуються на християнських принципах моралі. Необхідний потужний ресурс бізнесу, який, як зазначалося вище, є регулятором впливу на ЗМІ, на політичні рішення в цілому. І найактивніше цей процес розгортається саме в діяльності харизматичних церков, які й сьогодні залишаються найдинамічнішими і найбільш гнучкими у пристосуванні до нових реалій сьогодення.